

*В. В. Семененко,
к. н. держ. -упр., доцент кафедри адміністративного менеджменту та державного управління,
Вінницький національний аграрний університет*

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ МОЛОКОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ АПК УКРАЇНИ

*V. Semenenko,
k.n.derzh.-con. Associate Professor of Administrative Management
and government Vinnytsia National Agrarian the university*

THE GOVERNMENT DEVELOPMENT MOLOKOPRODUKTOVOHO SUBCOMPLEX AIC UKRAINE

У статті розглянуто підходи щодо управління структурними зв'язками між виробниками та посередницькими структурами у молокопродуктовому підкомплексі АПК України. Розроблено комплекс економічних заходів щодо структуризації впливу посередницьких структур на розвиток молокопродуктового підкомплексу аграрної галузі України, який базується на вдосконаленні законодавчої бази України.

The article describes the approaches to the management of structural relationships between producers and intermediary structures in the agricultural sector during molokoproduktivomi Ukraine. A set of economic measures for structuring influence on the development of intermediary structures molokoproduktivoho subcomplex of agrarian sector of Ukraine is based on improving the legislative framework of Ukraine.

*Ключові слова: управління, виробництво, молоко.
Key words: management, production, milk.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний стан економічних взаємовідносин підприємств молокопродуктового підкомплексу АПК характеризується низьким рівнем їх ефективності та розбалансованістю інтересів учасників. Така ситуація зумовлена, перш за все, значним диспаритетом цін на молочну продукцію. Так, молокопереробні підприємства, займаючи монопольні позиції у відносинах з виробниками та намагаючись покращити своє фінансове становище, часто вдаються до встановлення необґрунтовано низьких цін на молочну сировину. Внаслідок цього виробники молока опинилися на межі виживання, що значно ускладнило економічні відносини різних сфер АПК.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням розвитку та формування економічних відносин підприємств молокопродуктового підкомплексу присвячено чимало праць вчених-економістів: В.Г. Андрійчука, Б.В. Бойка, О.О. Дадак, М.М. Ільчука,

С.В. Козловського, С.В. Лукаш, М.К. Пархомця, П.Т. Саблука, Н.С. Скопенко, Н.А. Славіної, С.П. Ткачук, Н.Г. Фатюхи, С.В. Чугаєвської, О.М. Шинкаренка та інших. В їх працях розглядаються питання про формування та форми функціонування економічних відносин підприємств, роль державного регулювання у молочній галузі, методи розподілу прибутку між різними сферами молокопродуктового підкомплексу АПК й інше.

МЕТА СТАТТІ

Мета дослідження полягає у розробці комплексу заходів державного управління структуризації впливу посередницьких структур на розвиток молокопродуктового підкомплексу аграрної галузі України.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основне питання удосконалення економічних відносин між підприємствами молокопродуктового підкомплексу агропромислового комплексу України полягає

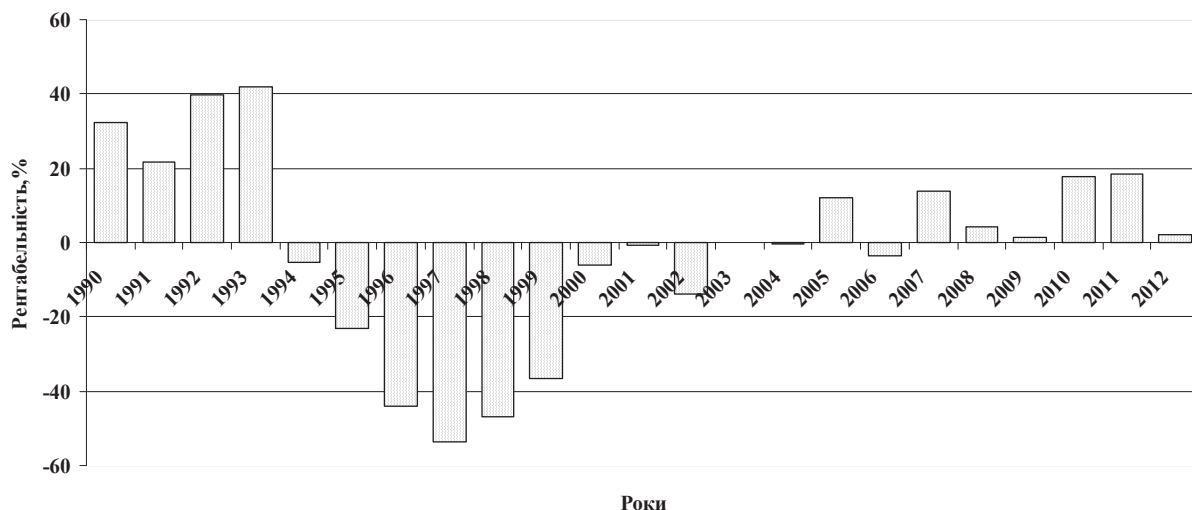


Рис. 1. Рентабельність виробництва молока в Україні, %

в організації збуту молочної продукції посередницькими структурами, а також питання формування ціни реалізації молочної продукції, яка безпосередньо впливає на ефективність даної галузі. Про це свідчать такі факти: по-перше, сьогодні ціна закупівлі молока у виробників індивідуального сектора є надто низькою, що підриває будь-яку мотивацію для утримання корів у домогосподарствах і призводить до щорічного зменшення поголів'я корів до 80 тис. голів. По-друге, незважаючи на низькі закупівельні ціни, ціна молока, кефіру, сиру, сметани та інших молочних продуктів у торговельній мережі України є високою. Як наслідок, рівень споживання молока і молочних продуктів на одну людину в Україні постійно зменшується: у 1990 році він становив 384 л, а у 2012 р. — вже 204 л. [1].

Одним із основних факторів впливу на дану ситуацію є те, що більшість сільського населення реалізує вироблене у власних домогосподарствах молоко не безпосередньо переробним підприємствам чи спеціалізованим заготівельними організаціями, а здебільшого посередницькими структурами. Користуючись незахищеною сільського населення, переробні підприємства буквально "обросли" посередниками, які здійснюють заготівлю молока у населення за низькими цінами, зменшуючи при цьому фактичні доходи селян на 25—30% за рахунок штучного, необґрунтованого заниження закупівельної ціни. При цьому у подальшому, закуплене посередницькими структурами молоко зростає у ціні на 15—20%, а його реалізація на прилавках магазинів збільшує вартість молока ще приблизно на 18%. Тобто загальне збільшення вартості молока "від корови до столу" становить у середньому не менше 41% [1].

Аналогічна ситуація складається і з реалізацією готової молочної продукції. В даний час доставка та реалізація готової молочної продукції від переробних підприємств до роздрібною торгівлі також переважно здійснюється посередницькими структурами, які, у свою чергу, рекомендовані вже торговельними організаціями, що реалізують дану молочну продукцію на тому чи іншому ринку. При цьому, залежно від асортименту продукції, регіону, в якому діють посередницькі структури, величини доплат за доставку та підготовку молочної продукції до продажу у торговельній мережі тощо, ціна на молочну продукцію зростає ще приблизно на 25—60% [1].

Роздрібна торгівля, одержавши від посередницьких структур молочну продукцію, реалізує її кінцевим споживачам (населенню) зі своєю торговельною націнкою, що також призводить до здороження молочної продукції. Таким чином, виробники молочної продукції практично не впливають на кінцеву ціну своєї продукції і не мають іншої альтернативи для її реалізації [2].

Слід підкреслити, що протягом останніх п'яти років на розвиток вітчизняної молочної галузі суттєво впливають глобалізаційні процеси та вступ України до СОТ. Посилення конкуренції на світових ринках підсилює залежність України від багатьох, часом непередбачуваних подій, що вкрай негативно відбиваються на зовнішньоторговельному балансі України. Прикладом можуть слугувати недавні втрати вітчизняних виробників молока та окремих переробних підприємств від обмеження з боку Російської Федерації експорту твердих сирів. Це дає підстави стверджувати, що питання підвищення конкурентоспроможності молочної галузі значною мірою знаходиться в площині підвищення якості та безпечності молочної продукції, а також у її ціновому вимірі.

Сьогодні, до головних факторів, що обмежують зростання обсягів реалізації молочної продукції на зовнішньому ринку та розширення каналів її збуту, слід віднести відносно високу собівартість молока та низьку його якість. Для порівняння наведемо показники якості молока у Польщі та Україні. Так, показники якості молока у Польщі складають: базисна жирність — 3,6; базисний білок — 3,2; на переробку йде молоко класу "екстра", ціна 1 л молока коштує 29 євроцентів (приблизно 3 грн). В Україні: базисний білок — 3,4; базисна жирність — 3,0; виробництво молока вищого гатунку складає всього 7,1%. Якщо порівняти базисні жирність і білок молока, що виробляється у Польщі та в Україні, то виходить, що ціна молока вищого гатунку в Україні повинна становити не більше 27 євроцентів (приблизно 2 грн. 90 коп.). Але така ціна на 1 л молока в Україні нині встановлена на молоко першого гатунку, яке за своїми мікробіологічними показниками у Польщі та в країнах ЄС взагалі не підлягає подальшій переробці. Саме через проблему низької якості молочної сировини, 75% якої виробляється в Україні населенням у домогосподарствах, ринки збуту країн ЄС все ще залишаються недоступними для українських молочних продуктів. Тому для того, щоб вітчизняна молочна галузь була спроможна витримувати конкуренцію на світових ринках, необхідно терміново розробити та прийняти низку організаційних та економічних заходів з підвищення ефективності переробного сектору, збільшити концентрацію виробництва молока та адаптувати молочний сектор до вимог законодавства ЄС з питань якості молочної продукції [2].

Насамперед, для забезпечення розвитку галузі відповідно до вимог СОТ потрібно активно розвивати внутрішній ринок молока і молокопродуктів зі створенням повноцінної відкритої ринкової інфраструктури, починаючи від виробників молока і закінчуючи його споживачами, з мінімізацією впливу посередницьких структур, оскільки діяльність на ринку молока значної

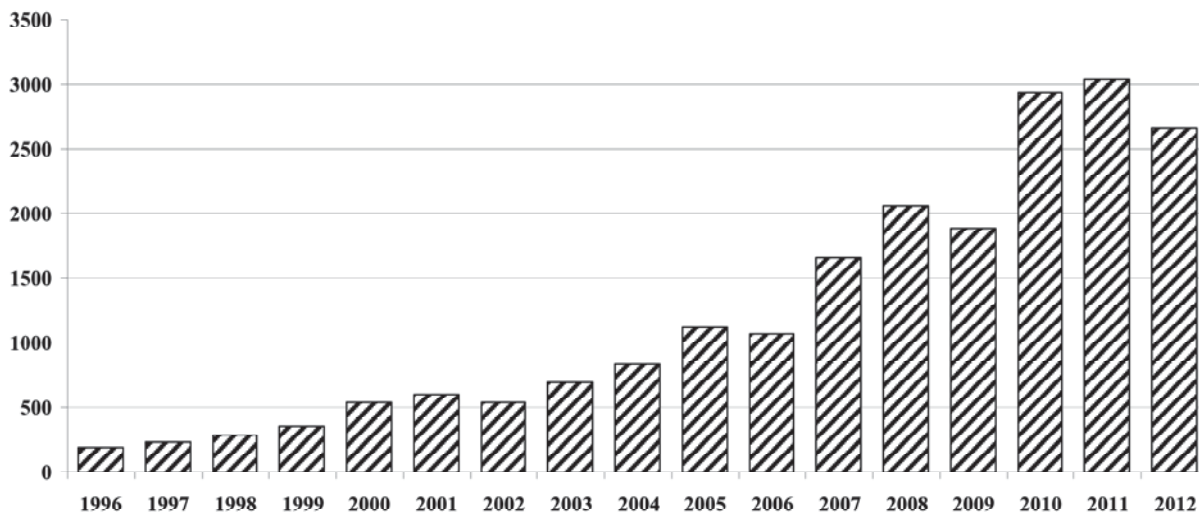


Рис. 2. Середня ціна реалізації молока виробниками, тис. грн. за тону

кількості посередницьких структур негативно впливає на формування закупівельних цін, а відтак, знижує прибутковість і конкурентоспроможність вітчизняної молочної галузі.

Про це свідчить динаміка показників рентабельності та середньої ціни реалізації молока виробниками в Україні за 1990—2012 рр., яку наведено на рисунках 1 та 2 [3].

На основі наведених даних можна зробити висновок, що на ринку України утворилася певна штучна ситуація, яка має ознаки монополії, оскільки кінцеві ціни на молочну продукцію практично встановлюють не виробники молока та молочної продукції, а посередники. Так, у 2012 році незначне зменшення закупівельної ціни на молоко призвело до суттєвого та непропорційного зменшення показника рентабельності виробництва молока. Це пояснюється насамперед небажанням посередницьких структур зменшити свій прибуток за рахунок відповідного зменшення величини власної надбавки на закупівлю молока. І всі витрати безпосередньо перекладаються на виробників молока, що підриває наміри Уряду забезпечити стабільність розвитку молочної галузі в цілому.

Відомо, що ціновий фактор є визначальним для виробника щодо вибору подальшої стратегії розвитку молочної бізнесу. Якщо простежити весь ланцюжок формування ціни від закупівлі молока у виробника і до ціни надходження молока на продаж, то можна побачити, що різниця між цими цінами значно зростає. Для прикладу можна навести структуру формування роздрібно-

ної ціни на молоко в Україні в 2012 року (за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України станом за 2012 рік), наведену на рисунку 3.

Як бачимо, між закупівельною і кінцевою роздрібною ціною 1 л молока різниця становить 3,7 грн., і це при тому, що виробник реалізує молоко за ціною у перерахунку на базисну жирність 3,4 % [4]. Вирішення даної проблеми в галузі можливо лише завдяки впровадженню державного регулювання цін на молочну продукцію та поступового зменшення ролі посередників.

7 червня 2012 року Верховною Радою було прийнято Закон України про внесення змін до ст. 3 Закону України "Про державну підтримку сільського господарства" щодо регулювання закупівельних цін на молоко. Хоча поправки до Закону на даний час ще не вступили у дію, проаналізуємо можливі зміни на молокопродуктовому ринку України у короткостроковій перспективі [5].

Перша зміна: законом встановлюється гранична торговельна надбавка (націнка) на молоко, що реалізується кінцевому споживачу, на рівні не вище 20% оптово-відпускної ціни продукції виробника (або митної вартості завезеної продукції). Друга: скорочення терміну проведення розрахунків при закупівлі молока і молочних продуктів, а також всіх інших об'єктів державного цінового регулювання. І третя: заборона здійснення закупівлі молока у постачальників без укладених з ними у письмовій формі договорів купівлі-продажу. Результати дії даного закону можуть призвести до таких наслідків:

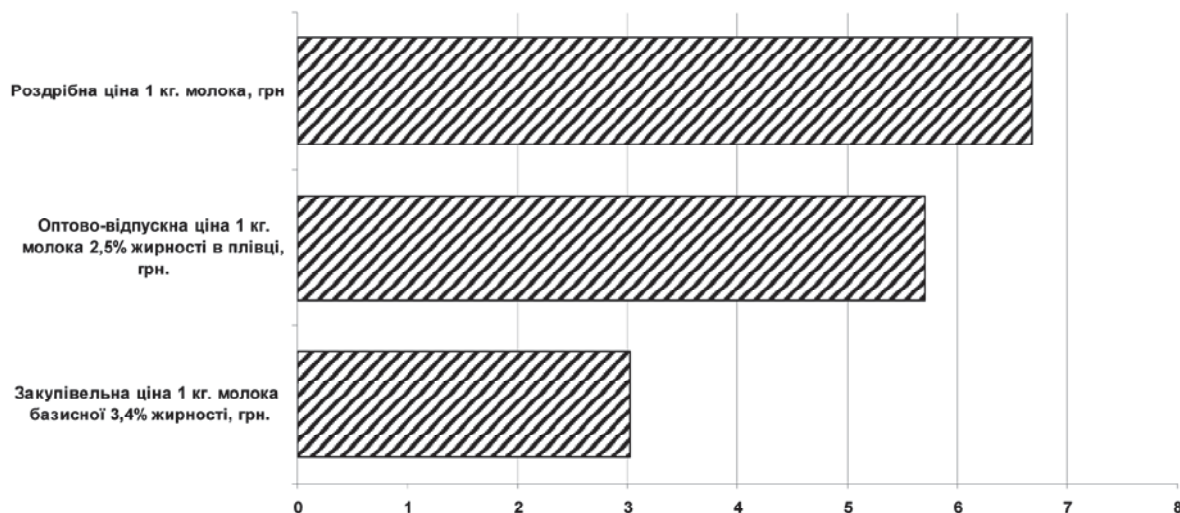


Рис. 3. Структура формування роздрібнової ціни на молоко в Україні, 2012 р.

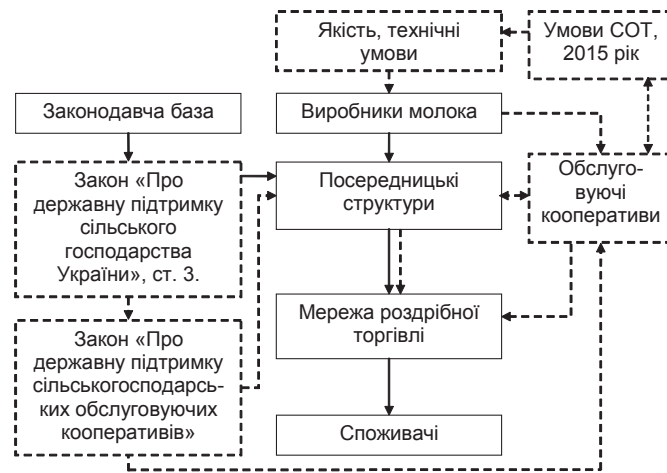


Рис. 4. Схема структуризації впливу посередницьких структур на розвиток молочної галузі

1. У законі передбачена націнка на молочну продукцію, що надходить до кінцевого споживача, в розмірі не більше 20% від початкової митної вартості молока чи оптово-відпускної ціни виробника. В даний час надбавка посередників в Україні складає 80—150% від закупівельної ціни на молоко. А загальна націнка від виробника до споживача доходить до 300%. Для порівняння: в Німеччині націнка на молоко на шляху від фермера до супермаркету складає приблизно 89—90%, тобто в три рази нижча ніж в Україні. Даний фактор є найбільш вагомим, що впливає на розвиток молочної галузі, але механізми реалізації контролю даної норми в Законі не виписаний. Тобто, на ринку може буди звичайна змова між виробниками молока і посередниками, яка, з одного боку, захистить монополії-посередники, а з іншого боку, спричинить зникнення малих підприємств-переробників, які не зможуть сплачувати високу ціну за молоко.

2. Скорочення терміну проведення розрахунків при закупівлі молока і молочних продуктів до семи днів практично дублюється нормами інших законів, наприклад, законом "Про торгівлю", в якому встановлена норма десятиденного розрахунку. Такий термін розрахунків буде мати негативні наслідки саме для переробників молока, оскільки підприємства роздрібною торгівлі розраховуються з постачальниками молочної продукції переважно у термін від 90 до 120 днів. Тому переробним підприємствам потрібно буде брати кредити для того, щоб забезпечити безперебійне функціонування своїх підприємств. Відповідно, "вимиватимуться" обігові кошти цих підприємств, що може призвести до негативних наслідків уже на стадії ланцюга "постачання молока — переробник". У країнах, які стали на шлях підтримки вітчизняної молочної галузі, регулювання розрахунків запроваджується не для однієї ланки, а для всього ланцюга постачання молочної продукції. Тобто, потрібно встановити, щоб роздрібні підприємства повинні розраховуватися з переробниками в такий же термін, як і переробники розраховуються з виробниками молока.

3. У прийнятому законі також є норма про те, щоб сировина у виробників молока закуповувалася тільки виключно на основі договорів між виробниками та переробниками. За мету ставиться усунення із ринку посередників, але насправді, якщо цей закон вступить у дію, роль посередників тільки зросте, оскільки у переробних підприємств немає достатньої кількості персоналу та можливостей, щоб працювати на умовах договорів із тією великою кількістю виробників молока (і особливо з домогосподарствами), яка має сьогодні місце. Потрібно враховувати, що лівова частка молока у нас закуповується безпосередньо в домогосподарствах, тому, у випадку запровадження даної норми Закону, закупівля молока переробними підприємствами у

населення безумовно впаде, обсяги закупівлі молока зменшаться, виробництво молочної продукції впаде тощо, що поставить під сумнів статус України як світового виробника та експортера молочної продукції — сирів, масла тощо. Разом з тим, відкриються нові можливості для зростання ролі посередників. За підрахунками Асоціації фермерів та приватних землевласників України, Союзу сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України [6] втрати українських переробних підприємств від запровадження даної норми Закону у 2013 році можуть скласти 350 млн дол. США.

Втрати для виробників молока також будуть великими. Так, якщо посередники збільшать закупівлю молока у населення, то тільки за рахунок єдиного податку, який посередники повинні будуть сплачувати, з "кишені" українських домогосподарств буде вилучено близько 250 млн грн. Далі, за послуги посередників домогосподарствам потрібно буде сплатити ще приблизно 500 млн грн. Ще 750 млн грн. складуть втрати безпосередніх виробників молока, оскільки переробні підприємства не зможуть їм заплатити за молоко через те, що будуть купувати молоко не у них, а у посередників. Таким чином, загалом втрати домогосподарств (це те, що піде з кишені українського селянина-власника корови), складуть приблизно 1,5 млрд грн, тобто кожна третя гривня із виробленого селянином молока просто зникне [6].

Одним з шляхів вирішення поставлених проблем є створення та підтримка на законодавчому та виконавчому рівнях сільськогосподарських кооперативів відповідно до досвіду таких країн, як Нідерланди, Швеція, Фінляндія тощо. В цих країнах 80—85% виробленого молока продають через спеціально створені обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи. В Європі цей показник коливається в межах 55—60%, в Україні — 0,1%. Сьогодні в Україні функціонує 600 обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів. З урахування вимог СОТ (які взяла на себе Україна) з 2015 року не буде дозволено закуповувати молоко безпосередньо у населення (оскільки це молоко виробляється не в машинний спосіб), створення сільськогосподарських кооперативів є актуальною задачею. Домогосподарства, малі виробники молока та фермери — це саме ті суб'єкти, які можуть безболісно увійти до сільськогосподарських кооперативів, що будуть безпосередньо працювати з переробними підприємствами. Ці підприємства за власний кошт (або на іншій договірній основі) допоможуть кооперативам встановити доїльний апарат, охолоджувальну техніку тощо. Саме такий варіант є перспективним для розвитку молочної галузі в Україні [6].

Провівши детальний аналіз розвитку взаємовідносин держави, виробників молока та молочної продукції, посередників та споживачів продукції у молопродукто-

вому підкомплексі АПК, пропонуємо схему структуризації впливу посередницьких структур на розвиток молочної галузі (рис. 4).

У сучасних економічних умовах питання підвищення якості продукції, як один із критеріїв її конкурентоспроможності, є найголовнішим. Загальновідомо, що більшість виробників молочних продуктів мають справу із закупівлею молока у селян і досить часто обурюються з приводу його якості. Система заготівлі цієї сировини досить копітка і витратна, враховуючи складнощі з її зберіганням і транспортуванням. Тому приватні переробні підприємства на свій ризик інвестують кошти у створення пунктів заготівлі молока, адже ферми і сільгоспдприємства не можуть повною мірою забезпечити достатню кількість молока для переробки. В 2012 році в Україні діяло близько 9 тис. молокозаготівельних пунктів, але цієї кількості замало. Ці функції можуть бути і покладені на обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи.

Основним елементом запропонованої схеми структуризації впливу посередницьких структур на розвиток молочної галузі (рис. 4) є створення обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів, на які буде покладена функція захисту виробників молока від впливу монополій посередників. Це дасть змогу формувати оптимальні ціни на молочну продукцію, забезпечувати її високу якість та одержувати достатні прибутки всіма ланками молочної галузі. Діяльність обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів буде мати підтримку з боку держави у напрямі захисту добросовісної конкуренції та створення сприятливих умов для виробництва якісного молока. Реалізація запропонованої схеми структуризації впливу посередницьких структур на розвиток молочної галузі дозволить зменшити ризики щодо можливого зменшення ціни на закупівлю молока посередницькими структурами та створить позитивні умови для розвитку молочної галузі в цілому.

Таким чином, розвиток сільськогосподарських кооперативів (відповідно до проведених нами досліджень) є незаперечним фактом, але тут виникають і певні проблеми. Так, з прийняттям нового Податкового кодексу селянам продавати молоко (як і інші види сільськогосподарської продукції) на неорганізованому ринку стало набагато вигідніше, ніж на основі договірних відносин (навіть у рамках кооперації), адже в останньому випадку необхідність сплати ПДВ і податку на доходи фізичних осіб роблять реалізацію молока та іншої сільськогосподарської продукції не вигідною. Усунути це протиріччя має прийняття Закону "Про розвитку кооперації", проект якого розроблений Міністерством аграрної політики та продовольства України і зареєстрований у Верховній Раді, але на жаль ще не розглянутий. Це стримує розвиток сільськогосподарських кооперативів. Також варто враховувати і те, що норми ст. 3 Закону "Про державну підтримку сільського господарства України" щодо регулювання закупівельних цін на молоко, зокрема обов'язковість договірних стосунків при закупівлі молока, набудуть чинності лише після фактичного створення достатньої кількості сільськогосподарських кооперативів.

ВИСНОВКИ

Отже, для удосконалення організації переробки та збуту молочної продукції, що буде сприяти подальшому розвитку молочної галузі в Україні, слід зробити наступне:

1. Прийняти законодавчі зміни до ст. 3 Закону України "Про державну підтримку сільського господарства" щодо регулювання закупівельних цін на молоко з урахуванням такого:

а) підприємства роздрібної торгівлі повинні розраховуватися за продукцію в такий же термін, як і переробні підприємства з виробниками;

б) чітко виписати вимоги до організації здійснення закупівлі молока у постачальників у формі договорів купівлі-продажу.

2. На початковому етапі ввести пільгове кредитування для переробників (закупівельників) молока з метою вчасного розрахунку з селянами за здане молоко.

3. Впровадити державний контроль закупівельних цін на молоко, які повинні узгоджуватися з інтересами селян, переробників (закупівельників), а також враховувати регіональні особливості та потреби споживчого ринку. Держава має взяти тут ініціативу, створивши ціновий контроль, який буде визначати оптимальну ціну закупівлі та реалізації молока та молочної продукції, не допускаючи монополізації даного ринку.

4. Прийняти закон щодо розвитку кооперації, який повинен створити організаційні та економічні умови для забезпечення високої якості молочної продукції відповідно до вимог СОТ, а також забезпечити захист виробників молока та молочної продукції від монополії посередників.

Література:

1. Персональний сайт Калетніка Г.М. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kaletnik.com.ua/ofitsiyuy_komentari/293.html

2. Іванова Л.С. Стан та розвиток молока і молокопродуктів після вступу України до СОТ [Електронний ресурс] / Л.С. Іванова // Електронне фахове видання "Ефективна економіка". — 2010. — № 2. — Режим доступу до журн. <http://www.economy.nayka.com.ua/?operation=1&iid=137>

3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>.

4. Кернасук Ю. Вендінговий молочний бізнес — справа прибуткова [Електронний ресурс] / Ю. Кернасук // "Агробізнес Сьогодні". — Режим доступу до журн.: <http://www.agro-business.com.ua/2010-06-11-12-53-11/1296-2012-11-14-13-22-28.html>

5. Офіційне інтернет-представництво Президента України Януковича В.Ф. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/24674.html>

6. Гагалюк Т. До чого призведе регулювання цін на молоко [Електронний ресурс] // "Главком". — Режим доступу: <http://glavcom.ua/articles/7317.html>

References:

1. The official website of Grygorii Kaletnik (2013), "The official comments", available at: http://www.kaletnik.com.ua/ofitsiyuy_komentari/293.html. (Accessed 10 Aug 2013).

2. Ivanova, L.S. (2010), "Condition and Development of milk and milk products after Ukraine's accession to WTO", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 2, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?operation=1&iid=137>. (Accessed 14 Aug 2013)

3. State Statistics Service of Ukraine (2012), "The official statistic information", available at: <http://ukrstat.gov.ua/>. (Accessed 12 Aug 2013).

4. Kernasiuk, Y. (2012), "Milk vending business — it is profitable", *Agribusiness today*, [Online], no №19(242), available at: <http://www.agro-business.com.ua/2010-06-11-12-53-11/1296-2012-11-14-13-22-28.html>. (Accessed 10 Aug 2013)

5. The official website of Viktor Yanukovich, president of Ukraine (2013), "The news", available at: <http://www.president.gov.ua/news/24674.html>. (Accessed 13 Aug 2013).

6. Hahaliuk, T. (2013) "What happens if the price regulation on milk will be", *Glavcom*, [Online], available at: <http://glavcom.ua/articles/7317.html> (Accessed 11 Aug 2013).

Стаття надійшла до редакції 02.09.2013 р.